

PALATUL MAX STEINER DIN TIMIȘOARA. OBSERVAȚII ISTORICE ȘI ARHITECTONICE

Diana Mihoc Andrásy, Dan Leopold Ciobotaru

Un moment de cotitură în evoluția patrimoniului arhitectural al Timișoarei îl reprezintă începutul secolului al XX-lea. Diferitele modalități de expresie stilistică sunt rezultatele unor schimbări de atitudine în privința funcției și originii arhitecturii, dar și manifestarea vie a influenței pe care o realitate economică în plină schimbare le impune.

Exponent al unei provincii prospere, bine administrată economic, orașul Timișoara suferă transformări reprezentative care își pun amprenta definitiv pe evoluția sa. Totuși, depărtarea de centrele de cultură europene, precum și o anumită rigiditate a comanditarilor a făcut ca puține din monumentele perioadei să fie cu adevărat originale în ceea ce privește modelarea volumelor clădirilor.

Cu siguranță cel mai reprezentativ dintre acestea este așa numitul Palat al Băncii de Scont din Piața Unirii, care sugerează, atât prin volume, cât și prin decorație, apartenența la un model structural și conceptual secesionist mai elevat, mai puțin provincial.

Încercăm prezentarea acestui monument, a premisei și condițiilor evoluției sale, chiar a supraviețuirii în timp a sa, atât cât ne permite informația locală.

Istoria începe cu câțiva ani înainte de construcția clădirii, în luna ianuarie a anului 1906 când Tribunalul Timiș-Torontal, Secția Comercială înregistra la 12 ianuarie înființarea Băncii de Scont, Délmagyarországi Leszámitolóbank Részvénytársaság (Südungarische Escompte Bank Aktien-Gesellschaft) (D.J.A.N.T., Fond Banca de Scont, 17/1934, p. 4). Printre personalitățile menționate în document ca deținând drept de procură, precum și între cei care subscriu la actul de înființare a băncii întâlnim numele lui Max (Miksa) Steiner, co-proprietar al imobilului în care banca își va desfășura activitatea. Acesta achiziționează numărul maxim de acțiuni, 250, în valoare de 50.000 de coroane (D.J.A.N.T., Fond B.N.R., 6/1922, p. 6).

Banca de Scont era produsul fuzionării unui capital al băncii Magyar Leszámitoló és Pénzváltó Bank din Budapesta care subscrie cu un capital de 200.000 de coroane și al unui grup de persoane participante din Banat care subscriau, fiecare, cu un capital de până la 50.000 de coroane (250 acțiuni). Capitalul social al firmei este de 600.000 de coroane, iar interesul băncii se îndreaptă către primirea de depuneri cu scop de fructificare a lor, acordarea de credite în cont curent, scontarea și rescontarea de titluri (D.J.A.N.T., Fond B.N.R., 6/1922, p. 5).

Dinamica de dezvoltare a băncii, precum și necesitatea de a-și sublinia valoarea într-un oraș în care au existat peste treizeci de bănci, face ca banca să se orienteze către obținerea unui sediu mai amplu, modern, reprezentativ în epocă.

Până în anul 1908, în Piața Unirii în colțul actualelor străzi V. Alecsandri și Gh. Lazăr, foste Hunyadi utca și Szerb utca, vis-à-vis de vicariatul ortodox sârb, funcționa o clădire joasă, probabil o construcție de secolul al XVIII-lea, care apare pe planurile de epocă cu elevația parterului foarte masivă. Printre locatarii menționați în ghidul de adrese din 1906 al orașului apar negustori, avocați, ofițeri, un farmacist și o farmacie militară. După formația și profesia locatarilor pare a fi vorba în mare parte de reprezentanți ai clasei de mijloc a burgheziei (C.N. 1906)¹.

Nu cunoaștem momentul în care această clădire a fost eliberată, dar în luna octombrie 1908, Max Steiner primește autorizația de construcție numărul 7129/908 pentru ridicarea unei case de închiriat cu două etaje pe locația vechii clădiri (V.K. 1908, nr. 10), care a fost demolată între timp. Aceasta deoarece încă din anul 1908, deci înainte de finisarea noii clădiri, este menționat palatul cu două etaje a lui Max Steiner (Geml 1927, p. 38). În extrasul de CF al imobilului este prevăzută însă data de 25 mai 1907, când cele două fiice ale lui Max Steiner: Brüll Otilia și Messinger Szidonia primesc cu titlul de cumpărare și moștenire câte 26/96 părți ale clădirii (C.F. nr.119 nr.topo 310), aceasta fiind probabil data cumpărării vechiului imobil.

Max Steiner era cunoscut administrației locale încă din anul 1876 când își înregistrează firma la Tribunalul Timiș-Torontal, ca fabricant de leșie din cenușă în Timișoara (D.J.A.N.T., Fond 128, inv.129, nr. 410/1876; nr. 8806/1876; nr. 9405/1876). Rămâne cu această activitate și la sfârșitul secolului, când este menționat în cartea de adrese a firmelor din Ungaria de sud (G.A.S. 1890, p. 367), iar la începutul secolului 20 îl regăsim printre firmele individuale din județul Timiș-Torontal (D.J.A.N.T., Fond 128, inv 129, nr. 9246/1912; nr. 2124/1918; nr. 410/1919). Numele lui apare și în cartea funciară într-o chestiune legată de impozite (D.J.A.N.T., CF, 197/1907).

Dacă presupunem faptul că imobilul a început să fie construit imediat după primirea autorizației de construcție, atunci probabil că ritmul de cons-

truție a fost foarte susținut și alert, deoarece, în data de 3 august 1909, așadar într-un interval de 10 luni, clădirea era finisată (D.K. 1 aug. 1909, p. 3; T.Z. 1 aug. 1909, p. 3). În toate ziarele epocii, în jurnale, săptămânale și chiar în buletinul oficial, Banca de Scont anunță mutarea birourilor sale, începând cu această dată: 3 august 1909, în noul sediu de pe Hunyadi utca colț cu Szerb utca (D.K. 3 aug. 1909, p. 8; N.T.Z. 3 aug. 1909, p. 8; T.H. 3 aug. 1909, p. 4; T.V. 3 aug. 1909, p. 4; T.V. 4 aug. 1909, p. 2; T.Z. 4 aug. 1909, p. 3; T.V. 5 aug. 1909, p. 2; T.V. 6 aug. 1909, p. 2).

Două luni mai târziu, în aceeași clădire de închiriat, Dr. Alfréd Leipnik, avocat, anunță în ziarele de epocă deschiderea unui nou birou de avocatură (T.H. 16 oct. 1909, p. 3). O imagine în plus privitoare la standardul impus de clădire ne-o dă și cartea de adrese pe anul 1910, care îi menționează ca și chiriași pe avocatul menționat anterior, un director de bancă Franz Weisz și angrosistul de produse din piele Zucker József, care avea probabil un magazin pe latura de pe Str. Gh. Lazăr a clădirii (C.N. 1910, p. 45).

De asemenea, cartea de adrese din 1910 nu îi menționează ca locatari pe proprietarii trecuți în CF, așadar destinația de casă de raport a clădirii a fost respectată (C.N. 1910).

În ceea ce privește încadrarea urbană a acestei construcții se cuvine menționat următorul aspect: în aceeași epocă, în colțul de sud-vest al Pieței Unirii, activitatea de modernizare era foarte dinamică. Este refăcută complet fațada vicariatului ortodox sârb, iar antreprenorul și arhitectul Arnold Merbl îi construiește lui Brück Solomon jr. un palat cu trei etaje, care adăpostea și farmacia Crucea de Aur, palat realizat după proiectele lui László Székely, arhitectul oficial al orașului (D.K. 1 aug. 1909, p. 3; T.Z. 1 aug. 1909, p. 2). Probabil că din aceeași perioadă datează și cartea poștală fotografică care prezintă în colțul Pieței Unirii, dinspre Vicariatul Ortodox Sârbesc, o baracă de lemn care era atelierul arhitectului și constructorului Arnold Merbl. Acest atelier apare și în știrea privitoare la o tentativă de furt efectuată în biroul de construcție provizoriu al acestuia (N.T.Z. 3 aug. 1909, p. 3)². În toate aceste informații se menționează activitatea lui Arnold Merbl la palatul lui Brück Solomon, se pomenește și de László Székely, însă nu apare nici o informație privind implicarea acestora în construcția palatului Steiner.

Modernizarea colțului sud-vestic al Pieței Unirii impunea o rezolvare originală a clădirii în discuție, parcela fiind dreptunghiulară iar spațiul disponibil îngust. Deși latura de pe Gh. Lazăr era mai lungă, putând oferi spațiu pentru o fațadă impunătoare, s-a preferat totuși pentru fațada principală latura scurtă de pe Alecsandri, întrucât această stradă avea un rol comercial mai mare. Acesta este motivul pentru care intrarea în bancă a fost plasată aici.

Funcția diferită a celor două fațade este subliniată și de dispunerea volumelor și, desigur, a ornamentelor în cadrul acestora. Dacă parterul este tratat sobru, în linii drepte, la nivelul etajelor, pe întreaga fațadă, rezalituri modelate din forme curbe izbucnesc din corpul monolitic al clădirii. Fațada scurtă este simetrică, având un rezalit central, masiv, dispus pe ambele etaje, care susține și balconul, dublat la etajul superior de un al doilea rezalit bogat ornamentat. Pe latura lungă sunt plasate asimetric trei astfel de rezalituri, mult mai puțin decorate. Lățimea mare a rezalitului dinspre colț crează privitorului senzația de lungime aparentă a clădirii și, în același timp, prin verticalitate, o propulsează, iluzie la care contribuie și acoperișul ascuțit.

Există o demarcație evidentă între forma ferestrelor la cele trei nivele. La parter sunt prevăzute ferestre ample cu o feronerie geometrică, care subliniază senzația de masivitate și siguranță sugerând funcția de sediu bancar a parterului. Imaginile de epocă relevă însă că fațada originală a parterului, pe latura principală, din strada V. Alecsandri, era realizată dintr-un perete de lemn, bogat ornamentat, conform stilului clădirii. Această structură era conformă cu specificul străzii, unde majoritatea spațiilor comerciale și birourilor aveau vitrine și portaluri bogat decorate, realizate din lemn. Foarte puține din magazinele de pe stradă mai păstrează azi aceste elemente.

Jocul formelor este mai vizibil la ferestrele etajelor, acestea fiind stratificate pe verticală, ferestrele nivelului întâi fiind rectangulare, iar ale nivelului al doilea tăiate în arcade având colonete de tencuială. Variația pe verticală a formelor și ornamentelor tinde să accentueze ierarhia socială, apartamentul principal fiind plasat la etajul întâi, subliniat de balconul de feronerie.

Pe locul actualei clădiri a Băncii Ion Țiriac, în colțul sud-vestic al Pieței Unirii exista o casă joasă, astfel că cele două arcuri concentrice, din tencuială, plasate pe fațada principală, puteau fi observate cu ușurință din piață. Decorația acestora, ca de altfel a întregii clădiri, este realizată din elemente de faianță, în tradiție neo-maghiară, de inspirație populară (Bleyer 1958, p. 116; Opriș 1987, p. 145-146). Coloritul viu al faianței glazurate de Zsolnay nu s-a estompat odată cu trecerea timpului.

Elementul decorativ central este o metopă fixată în tencuiala arcadei mici pe care sunt reprezentate flori și elemente vegetale spiralice care încadrează un stup de albine. Devine astfel evident că încă din faza de proiectare, parterul funcțional al clădirii urma să devină sediul unei bănci, stupul de albine fiind folosit la marcarea instituțiilor bancare încă din perioada eclectică, devenind un motiv uzual la începutul secolului 20 (Oprescu, Roșiu 1997, p. 173)³. Același element apare și pe portalul neo-clasic al băncii. Ancadramentul portalului a fost adosat însă mai târziu, după îndepărtarea fațadei ornamentale de lemn a parterului.

Elemente decorative în formă de flori și inimioare, realizate din faianță, se întâlnesc la ancadramentele ferestrelor, pe ambele fațade, iar pe fațada lungă, șiruri de astfel de elemente montate în tencuială însoțesc rezaliturile.

În ceea ce privește feroneria, consolele metalice de la cornișe imită modelul florii în spirală de pe fațadă, la fel ca și suporturile cu terminații în spirală plasate la extremitățile acoperișului. Balconul etajului întâi, cores-punzând apartamentului central, este curb și are o balustradă de tablă tra-forată, comună construcțiilor secesioniste de formă geometrică realizate în epocă în oraș.

Lemnăria, atât la ferestre cât și la portalul destinat chiriașilor situat pe Str. Gh. Lazăr, prezintă vădite tente geometrice specifice și holului și casei scărilor.

Câteva cuvinte merită acordate și interioarelor. Sediul băncii dispune de un larg spațiu central, unde se mai păstrează decorația geometrică relativ simplă a tavanului. Un luminator domină zona ghișeelor, ocupând în același timp toată curtea interioară a imobilului.

Forma și decorația ușilor, atât în bancă cât și în apartamente, este geo-metrică, rigidă, monotonie întreruptă doar de prezența unei inimioare, elementul tipic al fațadelor. Broaștele ușilor au tot o modelare geometrică. În apartamentul vizitat de noi la etajul al doilea, alături de uși, se păstrează și ferestrele originale, al căror dispozitiv de închidere poartă emblema firmei Paschka din Budapesta, care a furnizat probabil lăcătușeria întregii clădiri. Deasemenea, unul dintre tavane păstrează decorația geometrică realizată din stuc, cu motive liniare și vegetale. Au fost păstrate și sobele originale, pur-tând sigla fabricii de teracotă a lui Pucher András din Timișoara. Decorația teracotelor este mai curând eclectică, fiind monocoloră.

Ceea ce particularizează această clădire este îmbinarea fericită între elementele timpurii, florale, ale stilului secession, reprezentată de piesele de faianță de pe fațadă și jocul rezaliturilor curbe, cu decorația geometrică, mai rigidă, prezentă atât pe fațadă, cât mai ales la interioare.

Documentele consultate de noi pe plan local, atât acte din arhivă cât și articole de presă sau publicații contemporane, nu menționează arhitectul care a realizat proiectul clădirii. Literatura de specialitate îl indică ca posibil autor al proiectului clădirii studiate pe Lechner Ödön, creatorul școlii seces-sioniste neo-maghiare, sau pe doi discipoli ai săi, arhitecții Komor Marcell și Jakab Dezső, fără a menționa însă sursa de documentare (Opriș 1987, p. 225; Pintilie 1994, p. 94; Oprescu, Roșiu 1997, p. 177).

În plus, se pare că obiceiul gazetelor locale consta în menționarea numelui arhitectului mai ales în cazul în care acesta era timișorean, ceea ce nu este cazul pentru clădirea studiată. Prin urmare, putem presupune exis-

tența unui nume important ca arhitect al clădirii, atât prin îndrăzneala proiectului care va fi finalizat cu ridicarea uneia dintre cele mai spectaculoase clădiri din oraș, cât și prin faptul că László Székely, arhitectul orașului, nu intervine cu corecturi la proiect, care probabil ar fi fost menționate în publicațiile vremii, în special datorită locației centrale a imobilului. Calitatea deosebită a proiectului este remarcată în repetate rânduri de presă, care emite aprecieri de genul: “cea mai elegantă din oraș”, “minunată” (T.Z. 1 aug. 1909, p. 3), “o bijuterie de eleganță a Timișoarei” (T.Z. 4 aug. 1909, p. 3).

Existența elementelor de structură și ornamentală asemănătoare cu cele ale clădirii palatului Cifra din Kecskemét, construit în 1902 după planurile arhitectului Márkus Géza, discipol al lui Lechner Ödön (www\Famous Buildings of Kecskemét.htm), nu poate fi trecută cu vederea.

Totuși, concepția arhitecturală cea mai apropiată de clădirea prezentată în acest studiu este clădirea băncii din orașul Subotica din Voivodina, Yugoslavia, situată pe strada B. Kidrić (Duranci, 1976, p. 8). Clădirea din Subotica, proiectată de către echipa de arhitecți Komor Marcell și Jakab Dezső, este formată dintr-un sediu de bancă care ocupă parterul și etajul întâi, iar etajele doi și trei sunt organizate în apartamente. Este vorba tot de rezolvarea unui capăt de perspectivă, cu elemente asemănătoare de fronton și rezalituri pe fațade. Ornamentarea ferestrelor și a cornișelor este extrem de apropiată. De această dată, accesul în bancă se realizează printr-o intrare situată pe colțul clădirii, dar portalul actual este adăugat ulterior (Duranci, 1976, fig. 3).

Banca din Subotica a fost proiectată în anul 1905 (Duranci, 1976, nota 7), astfel că respectivul proiect a putut să fie dezvoltat în vederea realizării viitoarei clădiri din Timișoara, care a fost realizată, așa cum menționam mai sus, în anii 1908-1909.

Până la confirmarea unei surse textuale, fără a omite faptul că influența nu înseamnă în mod automat și paternitate, putem susține că aceste informații constituie suficiente probe pentru atribuirea proiectului clădirii timișorene arhitecților Komor Marcell și Jakab Dezső.

În final, trebuie menționat că în extrasul de carte funciară al clădirii, Banca de Scont nu este menționată ca proprietar. De asemenea, în nici unul dintre actele băncii, atunci când se face o estimare a proprietăților acesteia, nu apare acest palat (D.J.A.N.T. Fond Banca de Scont, nr. 49/1945-1946, p. 68)⁴. Prin urmare, presupunem că banca era într-un anume mod chiriașă în spațiul respectiv, unde rămâne până la desființarea sa, în anul 1946 (D.J.A.N.T. Fond Banca de Scont, nr. 49/1945-1946, p. 71). Așadar, considerăm mai potrivit a păstra numele de **Palatul Max Steiner** pentru această clădire, așa cum s-a impus în epocă în presa vremii și nu denumirea sub care este ea cunoscută în prezent, și anume clădirea Băncii de Scont.

NOTE

¹Pe strada Szerb utca nr. 1, înainte de construirea clădirii Băncii de Scont, locuiau în vechea clădire:

- Adolf Fleissig, negustor de articole de modă
- Kemény Gyula, doctor
- Krayér József, farmacist
- Alfons Pfeier, locotenent major
- Popovitz György, inspector de școală

²Spargerea a fost dată de Koschler Szilárd, ordonanță, care duminică noaptea a spart biroul de construcție provizoriu al arhitectului Arnold Merbl, a spart dulapurile, nu a găsit bani și a vrut să fugă, a fost prins și predat autorităților militare

³Pentru o tratare detaliată a subiectului vezi Oprescu, Marcela, Roșiu, Liliana, *Considerații asupra prezenței stupului în decorația fațadelor Secession*, în "Studii și Comunicări" VI, Arad, 1997, p.170-185

⁴Banca de Scont mai dispunea de:

- casă de raport pe str. Eugen de Savoya nr. 7, 2 etaje, parter cu prăvălii, birouri și locuințe, toate închiriate
- casă de raport pe str. Mercy nr. 9, 3 etaje, parter cu prăvălii, birouri și locuințe, toate închiriate

BIBLIOGRAFIE

Bleyer, Gheorghe, *Timișoara: Monografie urbanistică și arhitecturală*, Exemplarul nr. 1, manuscris dactilografiat, 1958, Muzeul Banatului, nr. inv. 8230, Colecția Istorie

Botescu, Mihai, Hortensia, *Timișoara*, Editura "Arta Grafică", București, f.a.

Duranci, Bela, *Arhitektura Secesije u Vojvodini*, în *Građa za proučavanje spomenika kulture Vojvodine*, VI-VII, Novi Sad, Yugoslavia, 1976

Czim Naptár 1906

Czim Naptár 1910

Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Timiș

Délmagyarországi Közlöny

Geschäfts Adressenbuch von Südbungarn, 1890

Geml, Josef, *Alt-Temesvar in letzten Jalbjahrhundert, 1870-1920, Denkschrift van Iosef Geml, gew. Bürgermeister*, Helicon, Timișoara, 1927

Neue Temesvarer Zeitung

Oprescu, Marcela, Roșiu, Liliana, *Considerații asupra prezenței stupului în decorația fațadelor Secession*, în "Studii și comunicări" VI, Arad, 1997, p.170-185

Opriș, Mihai, *Timișoara: Mică monografie urbanistică*, Editura Tehnică, București, 1987

Pintilie, Ileana, *Elemente introductive în arhitectura Sezession din Timișoara*, în *Studii și comunicări*, II, Muzeul de Artă, Arad, 1994, p.91-106

Temervari Hirlep

Temesvarer Volksblatt

Temesvarer Zeitung

Városi Közlöny

THE MAX STEINER PALACE IN TIMIȘOARA. HISTORICAL AND ARCHITECTURAL REMARKS

Summary

One of the most representative buildings of the Secession Style in Timisoara is the so-called Discount Bank Palace. The bank was established in January 1906. Three years later, the developing bank is relocated into the new building, which was built in 1908-1909 at the crossing of the nowadays V. Alecsandri and Gh. Lazar streets. The construction authorization is filed by Max Steiner, a local businessman specialized in lye production.

The palace covers the corner of the Union Square and has two facades. The ground floor was designed as bank premises, and the first and second floors were organized as apartments to let.

The most ornamented façade is the shorter one, facing the V. Alecsandri Street. This street had an important commercial prestige, and that is why the bank entrance is located on this side. The design of the ground floor is austere and the bank portal seems to be added later. The two-storey façades are elegantly decorated, in the Neo-Hungarian manner of the Secession Style.

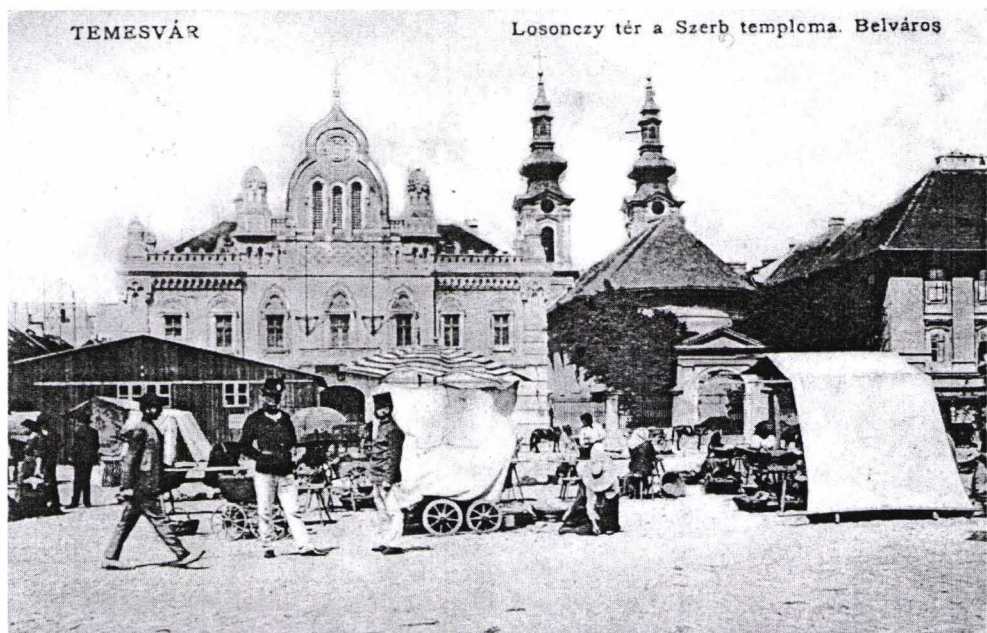
In the center of the main façade, above the second story, a monumental arch decorated with Zsolnay faience is situated. The leading ornament is a beehive surrounded by floral decoration. The balcony and the cornice exhibit ironwork decoration.

Many of the carpentry in the apartments is original. The well-known local manufacturer Andras Pucher made the stoves.

The design and ornamentation of the building, in a very refined Secession Style, indicates that the concept and the plans were the creation of a skillful architect, maybe the famous Lechner Ödön or one of his disciples.

On the basis of a very good resemblance with a bank building in Subotica, Yugoslavia, the authors attribute the plans of the Timisoara Palace to the well-known architects Komor Marcell and Jakab Dezső.

Also, taking into account the fact that the bank was not the owner of the building, the authors suggest the former name of Max Steiner Palace for this building.

Pl. I.

Foto 1. Colțul sud-vestic al pieței Unirii la sfârșitul secolului al XIX-lea, înainte de construirea Palatului Max Steiner / The South-West corner of the Union Square at the end of the XIXth Century, shortly before the construction of the Palace

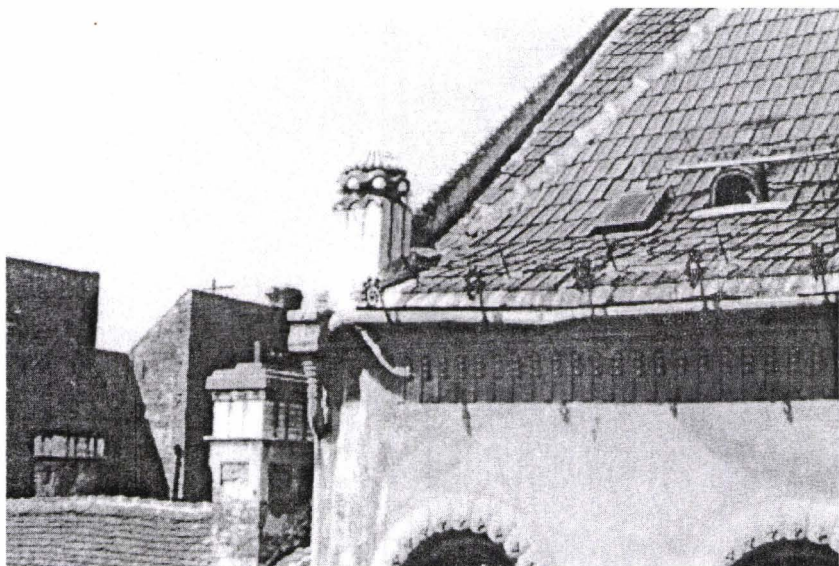
Foto 2. Latura de vest a Pieței Unirii, în fundal probabil baraca arhitectului Arnold Merbl / The West side of the Union Square at that time

Pl. II.

Foto 3. Palatul Max Steiner în epocă, cu fațada ornamentală de lemn a băncii /
The original wooden façade of the bank floorground

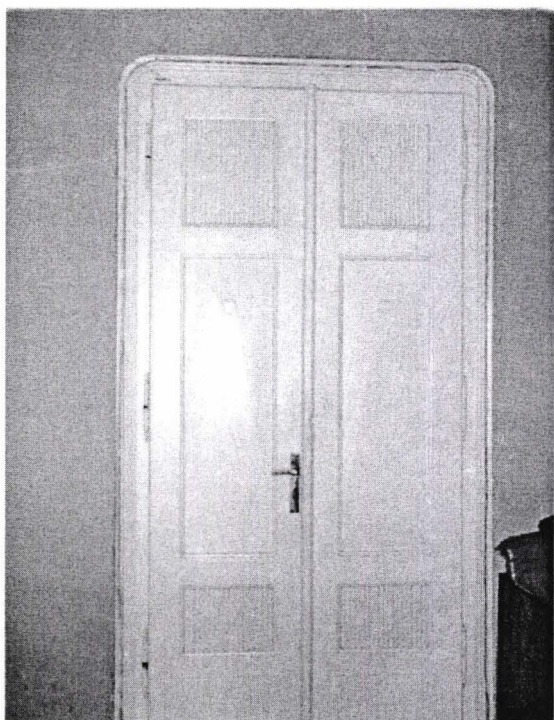
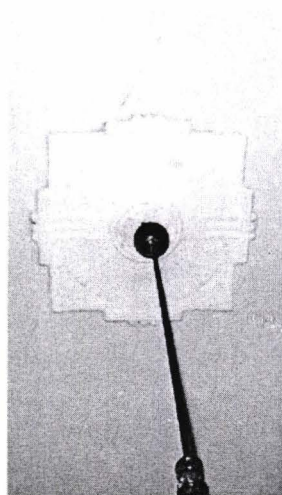
Foto 4. Ornamentația frontonului de pe str. V. Alecsandri. Starea actuală /
The ornamented arch on the main façade

Pl. III.

Foto 5. Detaliu de cornișă / Detail of the cornice

Foto 6. Detaliu. Rezalitul fațadei de pe str. V. Alecsandri / Detail of the main façade

Pl. IV.

Foto 7. Detaliu. Ușa sobei cu inscripție / Detail of the inscribed stove door

Foto 8. Sobă din apartament etajul 2 / Original stove, 2nd floor apartment

Foto 9. Ușă interioară, apartament etaj 2 / Inner door, 2nd floor apartment

Foto 10. Detaliu. Stucatură originală la montantul candelabrului, apartament etaj 2 /
Moulding ornament on the ceiling, 2nd floor apartment